

directe macht in het publiek, zij minder indirecte en manipulatieve strategieën zouden gebruiken. Dit is dan meteen een toetsbare hypothese, die bovendien geldig is voor alle onderdrukten: kinderen, homofielen, patienten, bejaarden, mensen uit de onderontwikkelde Derde Wereld, anders gekleurden, geestelijk en/of lichamelijk gehandicapten, minvermogende mannen . . . en vrouwen.

Geraadpleegde literatuur

- Van der Geest S, Viricentrisme in feministische antropologie, *Sociologische Gids*, 26 (1979) 13-29.
- Langley, R. and R. C. Levy, *Wife beating. The silent crisis*, New York, Gulf and Western Corp., 1977.
- Murphy, Y. and R. F. Murphy, *Women of the forest*, New York, Columbia University Press, 1974.
- Russell, D. E. H. and N. van de Ven, *Crimes against women*, Millbrae, California, Les Femmes, 1976.
- Schrijvers, J., Viricentrisme en culturele antropologie, *Sociologische Gids*, 22 (1975) 233-253.
-

Over macht en onmacht tussen mannen en vrouwen: een weerwoord

S. van der Geest¹

Het engagement van feministische antropologen komt o.a. tot uiting in kritiek op een of andere vorm van viricentrisme. In het artikel waar Joke Schrijvers op reageert schreef ik (van der Geest 1979: 15) dat studies van feministische antropologen gewoonlijk tot een van de volgende twee conclusies komen: 'Ofwel zij benadrukken dat vrouwen veel meer verdrukt worden/werden dan tot nog toe bekend was; ofwel zij komen tot de tegenovergestelde slotsom, nl. dat vrouwen veel onafhankelijker zijn/waren en veel meer macht hebben/hadden dan tot nog toe was bericht' . . .

In het eerste geval ligt het viricentrisme in de betreffende maatschappij zelf, in het tweede ligt het bij de antropologen. Schrijvers' reactie past in de eerste categorie, maar ook een beetje in de tweede. Haar kritiek op mijn conclusies komt er op neer dat zij mij beschuldigt van een – uit viricentrisme geboren – feminacentrisme. Dit klinkt wat ingewikkeld, maar dat is het niet.

Het viricentrisme zou dan zitten in het feit dat ik als man zou zeggen: het valt nogal mee met die onderdrukking van vrouwen; eigenlijk hebben ze veel macht. Ik geloof dat deze kritiek serieus genomen moet worden. Er is inderdaad een tendens te bespeuren (voor alle duidelijkheid, er zijn vele verschillende tendenzen te bespeuren; kijk maar hoe feministen elkaar attaqueren) dat mannelijke wetenschappers, in hun wat ongemakkelijke reactie op het verschijnsel feminisme, overgaan tot het tegenovergestelde van wat hun voorvaders gedaan hebben: zij hollen de feministen voorbij en verkondigen alom de kracht van het 'zwakke' en de machteloosheid van het 'sterke' geslacht.² Ik beschouw mijzelf niet als een van dezen en mijn artikel over viricentrisme in de feministische antropologie dient ook niet in die zin verstaan te worden. Waarom niet, zal ik hieronder uiteenzetten.

Nog een opmerking vooraf. In wat nu volgt tracht ik mij uitsluitend bezig te houden met, mijns inziens, belangrijke punten van kritiek in de reactie van Schrijvers. Minder belang-

rijke punten en misverstanden hebben wij onderling proberen op te lossen. Lezers van tijdschriften worden reeds te vaak lastig gevallen met debatten berustend op misverstanden die via een eenvoudig telefoontje uit de weg geruimd hadden kunnen worden. Alles bij elkaar ben ik blij met de reactie van Schrijvers omdat zij mij dwingt mijn gedachten beter te ordenen en te formuleren. Uiteindelijk had ik om kommentaar gevraagd.

Waarom de 'schijn' ophouden

De vraag waar alles om draait in Schrijvers' kritiek is waarom vrouwen de schijn van onderdanigheid zouden ophouden als zij in feite de macht bezitten. Voor Schrijvers is er maar één antwoord mogelijk: omdat zij die macht juist niet bezitten. Vrouwen worden onderdrukt, in de privé-sfeer evenzeer als in het publiek. Er is dus geen sprake van 'schijn'.

Mijn antwoord is tweeledig. Op de eerste plaats berust deze vraag op een misverstand, waar ik gedeeltelijk ook schuldig aan ben. Het is mogelijk dat ik met de term 'ideologische omkering', die centraal stond in mijn artikel, de indruk gewekt heb te beweren dat de ware machtsverhoudingen juist andersom liggen dan de ideologie verkondigt. Dus, als er een ideologie van mannen-dominantie is, dat het juist vrouwen zijn die de lakens uitdelen. Die indruk is vals, en misschien had ik andere woorden moeten gebruiken om die indruk te vermijden. De kern van mijn betoog is dat de sociale werkelijkheid bestaat uit twee sferen, een publieke en een private, en dat sociale wetenschappers de neiging hebben uitspraken over de gehele werkelijkheid te doen terwijl ze het feitelijk alleen over de publieke sfeer hebben (wat ik viricentrisme noemde). Zij gaan er blijkbaar vanuit dat de private sfeer een weerspiegeling is van, of overheerst wordt door, de publieke. De hoofdvraag van mijn artikel was: is dat wel zo? Een groeiend aantal antropologische studies lijkt het tegendeel te beweren, nl. dat in de private sfeer de verhoudingen tussen man en vrouw juist andersom liggen dan in de publieke. In mijn artikel spreek ik daarom voortdurend over een 'machtsbalans'. Het misverstand zit 'm dus hierin dat 'ideologische omkering' niet betekent dat de ware verhoudingen (in het geheel van sociale relaties) precies omgekeerd zijn aan de ideologische. 'Omkering' houdt alleen in dat de verhoudingen in de publieke sfeer (waar de ideologie toe behoort) omgekeerd zijn aan die in de private sfeer. 'Omkering' kan verder nog als volgt verstaan worden: Hoewel de ideologie ons leert dat mannen superieur zijn is er in feite sprake van een zeker evenwicht tussen de sexen. Misschien zou een term als 'versluitering' gelukkiger geweest zijn.

Op de tweede plaats vergeet Schrijvers dat termen als 'de schijn ophouden' of 'het spel meespelen' verwijzen naar de publieke sfeer.³ Als wij er van uit gaan dat de machtsrelaties in beide sferen verschillend liggen, dan is het nauwelijks meer verwonderlijk dat vrouwen, door hun gedrag in het openbaar, de indruk wekken over de gehele lijn ondergeschikt te zijn aan mannen. Om het (veel te) schematisch te zeggen, mannen en vrouwen hebben elk hun eigen terrein waar zij 'heer en meester' zijn.⁴ Indien vertegenwoordigers van beide sexen elkaar in de publieke sfeer ontmoeten, spelen de mannen een thuiswedstrijd. De vrouwen doen dat als de ontmoeting in de privé-sfeer plaats vindt. Nogmaals, deze voorstelling is veel te schematisch en bijna een caricatuur van mijn eigen visie. In werkelijkheid zijn die twee sferen veel minder ruimtelijk te scheiden,⁵ en bovendien, tot mijn grote vreugde, vervagen hun grenzen snel.

Terug naar de vraag van Schrijvers: Waarom zouden vrouwen de schijn van onderdanigheid ophouden als zij in feite de macht bezitten? Vanuit mijn betoog – waarop de vraag gericht was – moet dit als volgt hergeformuleerd worden: Waarom gedragen vrouwen zich in de publieke sfeer onderdanig terwijl ze in de privé-sfeer overheersen? Het antwoord op deze vraag is zo simpel dat ik er door in verlegenheid gebracht wordt: omdat vrouwen in de

publieke sfeer (nog steeds) de minderen *zijn*. En waarom dat zo is, daarvoor verwijs ik naar een legioen van auteurs, van Engels tot Juliet Mitchell.

Hiermee is nog lang niet alles gezegd. Men kan zich terecht de vraag stellen of er wel sprake zou zijn van een balans als mannen en vrouwen de macht verdeeld hebben tussen publiek en privaat. Overheerst het ene domein het andere niet? Gebrek aan goede antropologische studies over private domeinen, en de onaangepastheid van onze begrippen aan de subtiele machinaties bij de uitoefening van macht (zie verderop) maken het onmogelijk hierop een bevredigend antwoord te geven. Ik sluit echter de mogelijkheid niet uit dat ik te optimistisch geweest ben toen ik de relatie tussen beide sferen als een evenwicht beschreef. Reiter (1975:282), die ik in mijn artikel ook citeerde, wijst er op dat, hoewel een vrouw in huis de baas kan zijn over haar man en kinderen, de staat haar kinderen (en haar man, mijn toevoeging SvdG) in soldaten of slaven kan veranderen. In onze eigen maatschappij lijkt een belangrijk overwicht van de publieke t.o.v. de private sfeer te liggen in het feit dat – zeer ten onrechte – werk in de eerste sfeer wel betaald wordt maar in de tweede niet. Ook het negatieve zelfbeeld van veel vrouwen (door Schrijvers genoemd) wijst in de richting van een overheersing van private door publieke sfeer.

Veel auteurs die door mij zijn aangehaald in het eerste artikel worstelen met diezelfde vraag: welke van de twee sferen domineert? Die vraag is ook impliciet aanwezig bij auteurs die zich afvragen of het nu mannen of vrouwen zijn die de 'werkelijke macht' bezitten. Immers die vraag komt neer op: overheerst het huishouden de maatschappij of andersom? Friedl (1967), om nog een voorbeeld te noemen, denkt dat in het Griekse dorp waar zij onderzoek verrichtte het eerste het geval is.

Om misverstanden te voorkomen, de meeste auteurs spreken zich niet uit over de maatschappij (zoals Schrijvers en ik wel lijken te doen) maar over een bepaalde maatschappij waar hun onderzoek gelocaliseerd was. Uit de complexiteit van deze materie en de tegenspraak tussen de diverse auteurs blijkt echter wel dat we nog lang niet toe zijn aan algemene uitspraken.

Dit brengt mij op een ander punt, waar ik echter kort over wil zijn. Schrijvers wijst er op dat verschillen in ervaring en achtergrond tussen haar en mij ook verschillen in onze visies tot gevolg kunnen hebben. Het zou zeer naïef zijn dit te ontkennen. Het maakt echter wel een verschil of men zich bij het weergeven van een visie ook beroept op andere auteurs, of dat men zich bijna geheel op eigen (onderzoeks)ervaringen verlaat. De algemeenheid van Schrijver's uitspraken vormen een schril contrast met de (geografische) beperktheid van haar materiaal. Zij zou veel sterker gestaan hebben als zij zich beperkt had tot het toepassen (en afwijzen) van mijn these op de Sri Lankese Sinhalese dorpsamenleving waar zij onderzoek verricht heeft.

Wat is macht?

Het vóórkomen van verkrachting en andere vormen van fysiek geweld, waar een groot gedeelte van Schrijvers' reactie over gaat, vormt inderdaad een probleem als men de mening is toegedaan dat vrouwen in de privé-sfeer domineren. Toepassing van fysiek geweld door mannen op vrouwen lijkt hiermee in tegenspraak. Ook in de privé-sfeer, aldus Schrijvers, zetten mannen via dit middel hun macht door. Bovendien worden zij hierin nog beschermd en dus aangemoedigd, door juridische en andere instituties in de publieke sfeer.

Dit argument is niet gemakkelijk te weerleggen, maar evenmin gemakkelijk hard te maken. Mijn verdediging zal daarom bestaan uit het wijzen op de vaagheid van dit argument. Die vaagheid berust hoofdzakelijk op twee punten. Ten eerste wreekt zich hier opnieuw het

gebrek aan goede antropologische case studies over private sferen èn, mede om die reden, het gebrek aan vergelijkende studies hierover. Gegevens over geweldpleging binnen gezinnen zijn gewoonlijk, om begrijpelijke redenen, in meerdere opzichten eenzijdig. Doorgaans moet de onderzoeker zich verlaten op louter mondelinge informatie, van slechts één partij, betreffende een emotioneel zeer geladen onderwerp. Deze drie aspecten vormen in ieder antropologisch onderzoek een methodologisch probleem, dus ook hier. Het gevolg van deze eenzijdigheid is o.a. dat de onderzoeker onvoldoende inzicht verwerft in de gehele context waarin geweldpleging plaats vindt. Andere vormen van geweldpleging – Schrijvers wijst op psychische geweldpleging – blijven veelal in het schemerdonker verborgen. Deze kritische opmerkingen gelden bijzonder voor die gegevens die gerapporteerd werden in het kader van formele of informele rechtspraak. Bovendien, dat zal niemand toch ontkennen, zijn ook de onderzoekers vaak niet vrij te pleiten van een zekere eenzijdigheid. Dit is niet begrijpelijk als reactie op een decennia-lange overheersing van viricentrisch onderzoek, maar dat neemt niet weg dat er dan opnieuw sprake is van een – centrisme.

Mijn tweede bezwaar, nauw aansluitend bij het eerste, wordt kort weergegeven in de titel van deze paragraaf: Wat is macht? Het zou te simpel zijn om te stellen dat geweldpleging geen macht is maar juist een uiting van onmacht. Voetstoots het tegenovergestelde aannemen, zoals Schrijvers doet, is echter niet minder simplistisch. De eerste opvatting wordt o.a. aangehangen door de politicologe Hanna Ahrendt (1970:56) die schrijft: 'Power and violence are opposites; where the one rules absolutely, the other is absent. Violence appears where power is in jeopardy, but left to its own course it ends in power's disappearance' (geciteerd door Lukes 1974:30). Wat zij hier meer bedoelt wordt elders duidelijk gemaakt door Bachrach en Baratz (1970:28): '...the actual application of sanctions is an admission of defeat by the would-be wielder of power... to the extent that the power *threat* of sanctions failed to bring about the desired behavior.' Of, om het nog schematischer te zeggen, ... 'in a power relationship it is B who chooses what to do, while in a force relationship it is A.' (idem). Deze auteurs hebben alleen gelijk, als zij het moment van geweldpleging isoleren van zijn context. Zij zien dan echter over het hoofd dat de *feitelijke* toepassing van geweld de *dreiging* met geweld in de toekomst aanzienlijk kracht kan bijzetten. Met andere woorden, geweld, dat het ene moment een teken van onmacht is, kan de uitoefening van macht in de toekomst vergroten.

Geweldpleging in de huiselijke kring illustreert bovengenoemde ambiguïteit wel heel duidelijk. Strauss (1973) wijst op het feit dat mishandeling vooral voorkomt in gezinnen waar de vrouw – relatief – veel macht bezit. In het 1976 Jaarboek van 'Blijf van m'n lijf' wordt een 'epidemiologie' van vrouwenmishandeling gegeven (p. 14-5) die in diezelfde richting wijst. Mishandeling komt vaker voor in gezinnen waar de vrouw een hogere opleiding en baan heeft dan haar echtgenoot, en waar de man werkeloos of alcoholicus is. Naarmate vrouwen meer onafhankelijkheid wensen, schrijft het rapport, neemt de kans op mishandeling toe. Mishandeling wordt gezien als een uiterste poging van mannen om hun autoriteit 'te bewijzen'.⁶ In feite, zoals we hier boven reeds gezien hebben, wordt het tegendeel er waarschijnlijk mee bewezen. Tegelijkertijd echter kan deze toepassing van geweld tot gevolg hebben dat de dreiging met deze sanctie in de toekomst serieuzer genomen wordt, met andere woorden, dat de macht van de man in de privé-sfeer groeit. Dit kan logischerwijze het gevolg zijn, maar er zijn ook tegenovergestelde gevolgen denkbaar. Daarom, nogmaals, is het ontoelaatbaar a priori aan te nemen dat geweldpleging uitoefening van macht is. Eveneens is het ontoelaatbaar om, als echtelijke geweldpleging in een bepaalde gemeenschap wel met machtsuitoefening geïdentificeerd kan worden, dit te generaliseren voor andere groepen. Ik ben er niet helemaal zeker van of Schrijvers alleen het tweede doet of ook het eerste.

Het korte bestek⁷ dat ik mijzelf opgelegd heb staat niet toe dat ik nog inga op een aantal andere problemen die door deze discussie over macht los gewoeld worden. Wel wil ik die problemen hier kort formuleren. Op de eerste plaats lijkt een grondige discussie over wat macht nu eigenlijk is een noodzakelijkheid alvorens wij verder praten over machtsrelaties tussen mannen en vrouwen. De definities die doorgaans gebezigd worden, dragen zozeer het stempel van de formele publieke (politieke) arena, dat hun gebruik in feministische discussies ronduit misplaatst is. Veel meer aandacht moet besteed worden aan subtielere vormen van machtsuitoefening, waarvoor Lukes (1974) de termen 'two – dimensial' en 'three – dimensial view' heeft uitgevonden. De 'two – dimensial view' die Lukes aan Bachrach en Baratz (1970) ontleent, houdt in dat men niet alleen naar 'decision-making' kijkt maar ook naar 'non-decision-making'. Met 'three-dimensial view' bedoelt hij de macht die zich uitstrekt tot conflicten die volkomen latent blijven.

Niet geheel los hiervan wil ik wijzen op een andere vraag die Schrijvers' reactie in mij oproepen heeft. Auteurs, inclusief wij beide, hebben de neiging op een vrij arbitraire wijze bepaalde verschijnselen ofwel als reële machtsuitoefening ofwel als compensatie, ventiel, zoethouder, dus uiting van onmacht, te rubriceren. Als ik zeg 'op vrij arbitraire wijze' dan zal het duidelijk zijn, dat ik daarmee bedoel dat vooringenomen standpunten, – al dan niet ideologisch angehaucht –, daarin een belangrijke rol spelen. Zo bespeur ik bij Schrijvers de neiging om autonomie van vrouwen in de privé-sfeer te beschouwen als een compensatie voor hun gemis aan 'reële' (d.w.z. publieke) macht, terwijl ik zelf geneigd ben het voorbeeld van mannelijk 'machtsvertoon' in de privé-sfeer (bijv. mishandeling) als een compensatie te zien voor het gemis van publieke macht bij de man. Het lijkt me dat hier belangrijke aanknopingspunten liggen voor een verdere discussie.

Noten

1. Bij de voorbereiding van deze reactie heb ik nuttige wenken ontvangen van Hugo de Jager (zie ook geraadpleegde literatuur) en Joke Schrijvers.
2. Een treffend voorbeeld hiervan werd geleverd tijdens een van de toespraken van het symposium 'Vrouwen en werk in de derde wereld', dat begin dit jaar in Leiden werd gehouden.
3. Ook de sanctie die Mundurucu mannen kunnen toepassen op hun vrouwen (Murphy & Murphy 1974:100) is een *publieke* sanctie op een *publiek* vergrijp, zoals Schrijvers zelf opmerkt maar vervolgens weer lijkt te vergeten.
4. 'Heer en meester'. Ook de taal is in de eerste plaats een publieke aangelegenheid zoals sommige feministen met grote ergernis ontdekt hebben.
5. Om twee voorbeelden te noemen, bij een gesprek over politiek in de huiselijke kring, of bij een visite, dringt de publieke sfeer binnen in de private hetgeen tot verwarring kan leiden over de vraag wie nu eigenlijk de 'thuiswedstrijd' speelt.
6. Geweldpleging door mannen in hun gezin wordt door een groot aantal auteurs in verband gebracht met structureel-maatschappelijke problemen die de machtspositie van de man in kwestie aantasten. Daarnaast zoekt men oorzaken in individuele kenmerken zoals ervaringen met geweld in de socialisatie-periode (cf. Gelles 1972:185-93).
7. Een punt dat ter verduidelijking aan mijn eerste artikel toegevoegd kan worden is dat ik daar bij man-vrouwrelaties in het privé-domein steeds gedacht heb aan huwelijks- of daarop gelijkende relaties. Het private domein van mannen en vrouwen die niet zulke relaties hebben viel buiten mijn betoog.

Geraadpleegde literatuur

- Ahrendt, Hanna, *On violence*, London, Allen Lane, 1970.
- Bachrach, P. & M. S. Baratz, *Power and poverty: theory and practice*, London, etc., Oxford University Press, 1970.
- Blijf van m'n Lijf, *Jaarboek*, Amsterdam, Postbus 4214, 1976.
- Friedl, Ernestina, The position of women: appearance and reality, *Anthropological Quarterly* 40 (1967) 97-108.
- van der Geest, S., Viricentrisme in feministische antropologie, *Soc. Gids* 26 (1979) 13-29.
- Gelles, R. J., *The violent home: a study of physical aggression between husbands and wives*, Beverly Hills, Sage, 1972.
- de Jager, H., College-dictaat 'Macht', Ongepubliceerd, 1979.
- Lukes, S., *Power: a radical view*, London, Macmillan, 1974.
- Murphy, Yolanda & R., *Women of the forest*, New York, Columbia Press, 1974.
- Reiter, Rayna (ed.), *Towards an anthropology of women*, New York/London; Monthly Review Press, 1975.
- Schrijvers, Joke, Viricentrisme of onderdrukking, *Soc. Gids* (dit nummer).
- Strauss, Murray A., A general systems theory approach to a theory of violence between family members, *Social Science Information* 12 (1973) 105-25.
-

Paranoia?

G. van Benthem van den Bergh

De reactie van Menno Vellinga op de bespreking van zijn eigen boek door mijn collega Frits Wils (Sociologische Gids, 1979, 2-3) is zo absurd, dat een antwoord eigenlijk niet nodig is. Maar zijn weerwoord is te kwaadaardig en insinuerend om geheel onbesproken te blijven. Wils zou 'een heilszang op de Peruaanse militairen' hebben geschreven. Ik neem aan dat daarmee op zijn proefschrift wordt gedoeld, een onderzoek naar de rol van ondernemers (of 'nationale bourgeoisie') in het industrialisatieproces van Peru, dat besluit met een beschrijving van de eerste jaren van het militaire bewind. Misschien was Wils daarin wat optimistisch, maar Vellinga's kwalificatie is misplaatst en op het smerige af.

Het trof mij ook dat Vellinga een door 'een juffrouw' ondertekend stuk in NRC-Handelsblad – in 1976 verschenen – erbij haalt en suggereert dat dit ook door Wils zou zijn geschreven. Toevallig weet ik waar dat op slaat: een bespreking door Marjanke Spanjer van het gezamenlijk proefschrift van de heren Kruyt en Vellinga. Daarin werden na een voor zover ik mij herinner positieve beschrijving van de inhoud van het proefschrift een paar kritische opmerkingen over onduidelijk gebruik van marxistische jargon gemaakt. Vellinga lijdt waarschijnlijk aan een milde vorm van vervolgingswaan: als twee mensen hetzelfde over zijn werk zeggen moeten ze wel tegen hem samenspannen. De redactie van de Sociologische Gids had beter moeten weten en Vellinga tegen zichzelf beschermen.

Naar aanleiding van bovenstaande reactie stelt de kernredactie van de Sociologische Gids het te betreuren, dat de 'repliek' van de heer Vellinga in nummer 2/3 op pag. 239 werd geplaatst. Wij bieden hiervoor de lezers onze verontschuldigen aan.

De kernredactie